

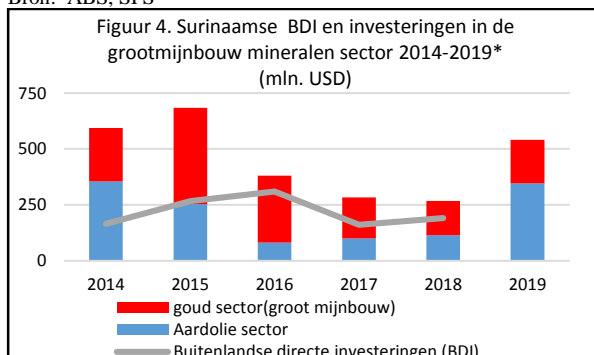
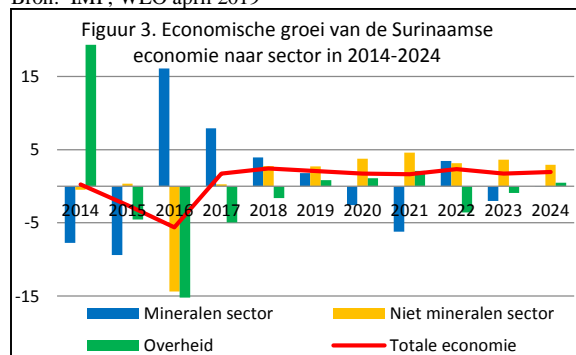
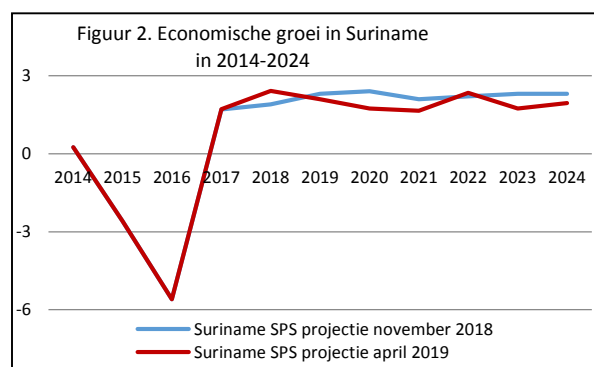
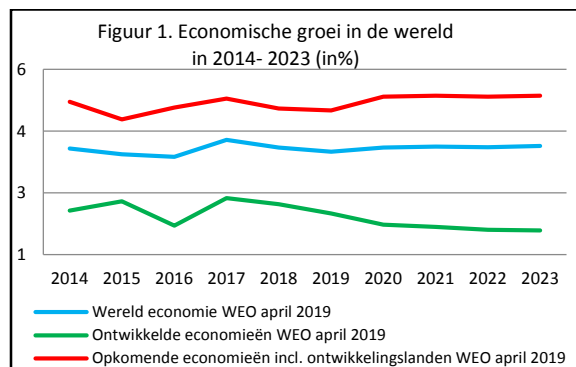
Suriname binnen de wereldeconomie¹

Eerste halfjaarlijks verslag van 2019

Datum: 30 juni 2019

Economische groei en investeringen

Volgens de laatste schattingen van het IMF groeide de wereldeconomie in 2018 met ca. 3,6 procent, 0,2 procent lager dan 2017. In het eerste halfjaar van 2018 groeide de wereldeconomie net zo hard als in 2017, toen er sprake was van de hoogste groei sinds 2011. Echter vertraagde de groei in het tweede halfjaar als gevolg van onder andere een vertraagde groei in China en in de Europese zone en vanwege de economische stress situatie in de grote opkomende economieën en ontwikkelingslanden Argentinië en Turkije².

In China vertraagde de groei vanwege het handelsgeschil met de VSA en door het eigen krap kredietverleningsbeleid, terwijl de vertraagde groei in de Europese zone het gevolg was van een verzwakt vertrouwen van zowel consumenten als investeerders, disrupties in de auto-industrie in Duitsland, onzekerheid rond het overheidsbeleid in Italië met als gevolg stijgende rentevoeten en dalende

¹ Dit jaar is de structuur van het halfjaarlijks verslag aangepast. De analyse van de ontwikkelingen binnen de wereldeconomie worden niet meer apart belicht, maar bij de analyse van de Surinaamse economie meegenomen.

² In 2018 had zowel Turkije als Argentinië te maken met een wisselkoerscrisis, waarbij hun eigen valuta ten opzichte van de USD deprecieerde met respectievelijk 40 en 52 procent ten opzichte van 2017.

investeringen en een afnemende vraag naar goederen en diensten uit andere regio's. De volatiele internationale kapitaalmarkten in 2018 die een afspiegeling waren van onder andere de beleidsonzekerheid vanwege handelsgeschillen tussen de twee grootste economieën in de wereld en het monetair beleid in de ontwikkelde landen dat zich verder richtte op stijgende rentevoeten, droegen ook bij aan de vertraagde mondiale groei.

Naar verwachting zal de vertraagde groei in het eerste halfjaar van 2019 worden voortgezet, terwijl in het tweede halfjaar een opleving geanticipeerd wordt, omdat de effecten van een thans meer stimulerend monetair beleid in de ontwikkelde landen, zoals de VSA, China, Europa, Japan en Engeland, zichtbaar zullen worden. Ook de recente verbeteringen op de beurzen van de mondiale kapitaalmarkten en een verwachte verbetering van de economieën van onder andere Argentinië en Turkije, zullen zorgen voor opleving van de wereldeconomie in het tweede halfjaar van 2019. De groei van de wereldeconomie in 2019 wordt geschat op 3,3 procent en voor 2020-2024 geprojecteerd op ca. 3,6 procent op jaarbasis.

De groei op middellange termijn³ zal vooral gedragen worden door de opkomende economieën en ontwikkelingslanden, vooral India en China (figuur 1). Binnen deze groep zullen de Aziatische landen het goed doen, terwijl de productie in andere regio's gecompliceerder is, vanwege structurele economische problemen, laag technologisch ontwikkelingsniveau en in sommige gevallen hoge schulden. De matige vooruitzichten van stijgende wereldmarktprijzen en interne conflicten in de landen dragen ook bij tot de beperkte groeivooruitzichten in deze regio's⁴.

Vanwege de bovengenoemde ontwikkelingen in 2018, groeide het volume van de wereldhandel in mindere mate dan in 2017 met een laag investeringsniveau.

Volgens de eerste bevindingen van de UNCTAD⁵ zijn de totale inkomende Buitenlandse Directe Investerings (BDI) in de wereld in 2018 met ca. 19 procent afgenomen. De daling betreft vooral de ontwikkelde landen in Europa. In het afgelopen jaar was er sprake van een repatriëring van grote bedragen aan geaccumuleerde buitenlandse inkomsten door Amerikaanse multinationals naar de VSA, vanwege de belastinghervormingen. Hierdoor nam de instroom van BDI naar Europa af met ca. 73 procent. BDI naar de ontwikkelingslanden nam marginaal toe met ca. 3 procent.

De risico's die de economische groei in de wereld op korte termijn bedreigen zijn: beleidsonzekerheid die voortkomt uit escalerende handelsspanningen in de wereld en een eventuele no-Brexit overeenkomst tussen Groot-Brittannië en de Europese Unie, ontwrichtende kapitaalmarkten, zwakke investeringen en problemen met de Italiaanse economie. Op middellange en lange termijn zijn de risico's die de groei van de wereldeconomie bedreigen: mondiale politieke spanningen, klimaatverandering en een groeiende ongelijkheid tussen en in landen.

De schatting van de groei van de **Surinaamse economie** voor 2018 is door het Planbureau in april 2019 naar boven aangepast van 1,9 tot 2,4 procent, terwijl de projectie voor 2019 op 2,1 procent gesteld is. De economie zal in 2020-2024 met gemiddeld 1,9 procent op jaarbasis groeien (figuur 2).

De groei in 2018 wordt gedragen door de mineralensectoren (3,9 procent), vooral geraffineerde olie en goud en de niet-mineralensectoren (2,8 procent), inclusief de agrarische sector, constructie en de bedrijfstak hotels en restaurants. In het afgelopen jaar is ook sprake van een lichte groei in de handelssector merkbaar. De opleving in de niet-mineralensector zal naar verwachting op middellange termijn worden voortgezet, op voorwaarde dat de wisselkoersen stabiel blijven (figuur 3).

---

³ De gemiddelde groei van de ontwikkelde landen in 2019-2024 zal volgens het IMF ca. 1,7 procent bedragen, terwijl de groei van de opkomende economieën en ontwikkelingslanden op ca. 4,8 procent geprojecteerd is.

⁴ De groeivooruitzichten in 2019-2024 voor de opkomende economieën en ontwikkelde landen in Azië, het Midden Oosten, Sub-Saharaans Afrika en Latijns-Amerika & het Caribisch gebied bedragen respectievelijk 6,2 procent, 2,8 procent, 3,8 procent en 2,6 procent.

⁵ Investment Trends Monitor, January 2019, UNCTAD.

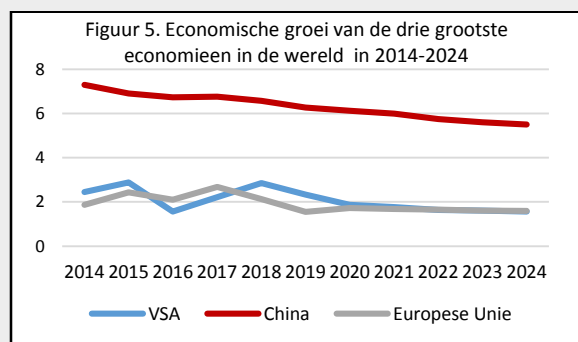
De goudproductie zal in 2019 niet noemenswaardig stijgen. Vanaf 2019 zal de productie van Rosebelt Gold Mines N.V. (RGM) langzaam stijgen door de exploitatie van de nieuwe mijn in het Saramacca gebied, terwijl de productie van Newmont Goldcorp Suriname juist afneemt. Per saldo zal de goudproductie vanaf 2020 afnemen met uitzondering van 2022, wanneer RGM een piek in haar productie bereikt. De projecties van de productie van ruwe en verwerkte aardolie op middellange termijn zijn vrij stabiel te noemen.

In figuur 4 worden de BDI en investeringen van de grote ondernemingen in de mineralensector gepresenteerd. Een totaal beeld van de investeringen in de economie ontbreekt door gebrek aan informatie. De totale investeringen in de grootschalige mineralensector vertonen dezelfde trend als de BDI, omdat de laatste gedomineerd worden door multinationals in de goudsector. Na afronding van de constructie van de Merian mijn in 2016, namen in 2017 zowel de BDI als de investeringen in de grootschalige mineralensector af. De BDI bedroegen in 2018 USD 190 mln, terwijl de totale investeringen in de mineralensector USD 267 mln bedroegen. Er was sprake van een toename van de BDI van ca. USD 30 mln door herinvesteringen van de goudmultinationals en van Dalian in het afgelopen jaar.

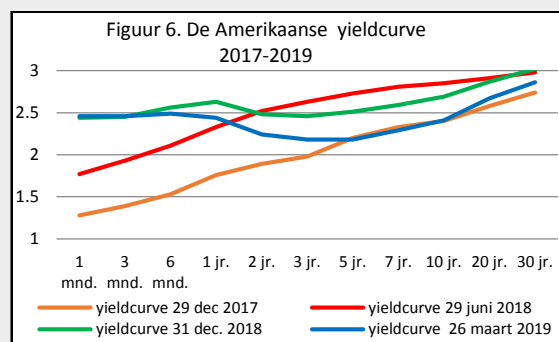
In 2019 is Staatsolie begonnen met het plegen van investeringen in nearshore exploratie. Ook worden forse investeringen gedaan in zowel onshore exploratie, zoals het drillen van meer nieuwe boorputten en het toepassen van nieuwe technieken om een hogere percentage olie uit de putten te halen, alsmede een onderhoudsbeurt aan de raffinaderij. De totale investeringen van Staatsolie zijn voor 2019 geprojecteerd op USD 346 mln, terwijl die van de multinationals in de goudsector geprojecteerd zijn op USD 195 mln.

Tekst box 1: Een opkomende wereldrecessie? Ontwikkelingen binnen de grote economieën

In het afgelopen jaar is de groei van de grootste economieën⁶ enigszins afgenomen met uitzondering van de VSA. In de VSA groeide de economie met 2,9 procent, 0,5 procent harder dan in 2017. Naar verwachting zal de Amerikaanse economie in 2019 met 2,3 procent groeien en in de daarop volgende jaren zal de groei verder afnemen tot gemiddeld 1,7 procent in 2020-2024. Dit is het gevolg van niet alleen de handelsspanning met China en andere landen, maar ook de uitwerking van de fiscale stimulus – belastinghervormingen van 2018- vooral na 2019. De daling in de groei in 2019 is ook het gevolg van de sluiting van de overheid in de maand januari.

Bron: IMF, WEO april 2019

Bron: US Treasury department

In 2019 zal het overheidsbeleid in de meeste ontwikkelde landen naar verwachting expansief zijn, terwijl in 2020 er meer sprake zal zijn van een contractief fiscaal beleid.

De groei in de Europese Unie en China is ook aan het dalen en zal naar verwachting 1,6 procent en 6,3 procent bedragen in 2019. Voor 2020-2024 is de groei geprojecteerd op respectievelijk 1,7 en 5,8 procent.

⁶ Volgens de WEO van april 2019 zijn de grootste economieën van de wereld de VSA, gevolgd door China met een geschatte nominale BBP waarde van respectievelijk USD 20,5 biljoen en USD 13,4 biljoen in 2018. De nominale geschatte BBP waarde van de totale Europese Unie voor 2018 bedroeg ca. USD 18,7 biljoen.

De neergaande cyclische trend van de groei in de ontwikkelde landen was te verwachten vanwege feit dat vele landen boven de volledige werkgelegenheids capaciteit opereren. Echter heeft de handels-spanningen tussen de twee grote economieën, de groei in de wereld nog meer omlaag gebracht⁷. De “bond and debt security market” in de VSA vertoont sinds december 2018 een inverse yield curve⁸ (figuur 6). Ook de yield curve van de Canada – de tiende grootste economie in de wereld – is sedert december ook inverse. In de afgelopen 50 jaar is het gebleken dat wanneer er sprake was van een inverse yield curve in de VSA, binnen enkele maanden tot twee jaar daarna er een recessie uitbrak.

Ondanks de inverse yield curve in de VSA verwachten de Bretton Woods instituten te weten het IMF en de Wereldbank dat er geen mondiale economische recessie op kort- en middellang termijn zal uitbreken. Ook andere vooraanstaande internationale instituten en organisaties verwachten thans geen mondiale recessie. Het internationaal Ratingsbureau Fitch⁹ geeft aan dat ondanks de verwachte scherpe daling van de groei van de wereldeconomie in 2019, er geen tekenen zijn voor een mondiale recessie. De Amerikaanse economie groeit nog steeds boven de verwachte trend, waarbij er sprake is van een sterke arbeidsmarkt met een laag werkloosheidspercentage, een stabiel inkomen van huishoudens die de binnenlandse consumptie stimuleren en een expansief overheidsbeleid. Ook de economische vooruitzichten van Europa en China zijn goed te noemen, vanwege een meer accommoderend monetair en fiscaal beleid dit jaar.

Vanwege het accommoderend monetair beleid in de ontwikkelde landen dit jaar, zullen rentevoeten naar verwachting niet (snel) stijgen. Zo heeft de Federal Open Market Committee van de Amerikaanse Centrale Bank in maart 2019 besloten de Federal Fund Rate niet aan te passen, maar het stationair te laten op het niveau van december 2019 te weten 2,25-2,50 procent. Dit besluit is genomen vanwege de tekenen van vertraagde groei van de Amerikaanse economie en de huidige ontwikkelingen binnen de mondiale economie en de internationale kapitaalmarkten. Afhankelijk van het verloop van de economische indicatoren gedurende het jaar zal de Amerikaanse Centrale Bank besluiten als de Federal Fund Rate al dan niet wordt aangepast.

De algemene verwachting met betrekking tot investeringen in de ontwikkelde landen is dat deze op middellange termijn zwak zullen blijven.

---

⁷ De overeenkomst tussen China en de VSA op 1 maart 2019 om tot een wapenstilstand te komen in de handelsspanningen, leek veelbelovend. Echter escaleerde de gesprekken medio mei tussen de landen, waarbij China nieuwe handelstarieven op Amerikaanse producten aankondigde. Het niet komen tot een blijvende oplossing van de geschillen, zal leiden tot hogere input- en kapitaalkosten en uiteindelijk hogere prijzen voor eindproducten voor consumenten, verdere dalende investeringen, versturende “global supply chains” en vervolgens afnemende groei.

⁸ Er is sprake van een inverse yield curve als het rendement van waardepapier (schatkistpapier, obligatielening) met een kortere looptijd hoger is dan die met een langere looptijd.

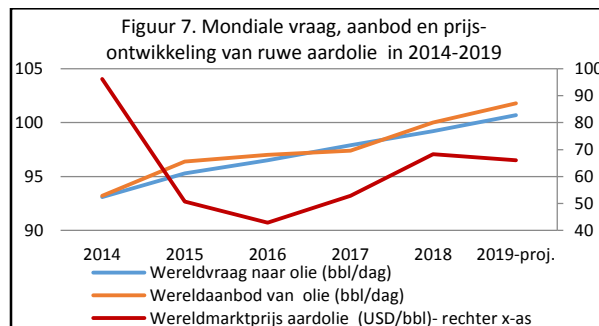
⁹ Fitch report: Global Economic Outlook, less growth more liquidity, March 2019.

Internationale handel en wereldmarktprijzen

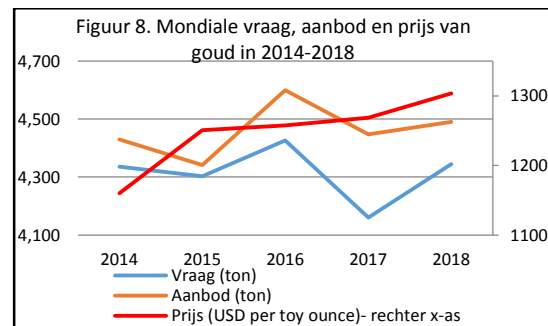
Het internationale handelsvolume groeide in 2018 met 3,8 procent, een afname van 1,6 procent ten opzichte van 2017. De afname was het gevolg van de groeiende handelsspanningen tussen de grote economieën, de dalende binnenlandse vraag in opkomende economieën (waaronder China, Turkije) en de afnemende groei van de wereldeconomie. In 2019 zal naar verwachting het volume van de internationale handel groeien met 3,4 procent.

In 2018 waren wereldmarktprijzen van grondstoffen erg volatiel. Vrijwel alle gemiddelde prijzen van grondstoffen stegen ten opzichte van 2017. De redenen zijn onder andere disrupties in de aanbodzijde van specifieke grondstoffen, handelsspanningen, stijgende rentevoeten in de VSA, de appreciatie van de USD vanaf het tweede kwartaal en de druk op financiële markten.

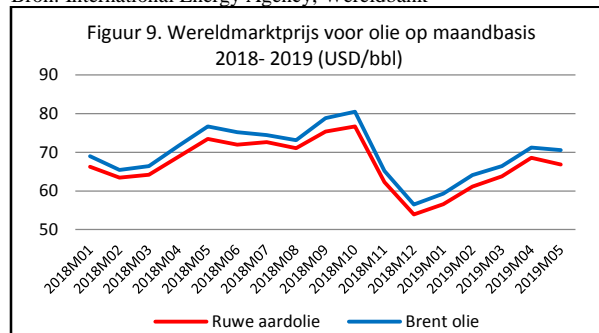
De gemiddelde wereldmarktprijzen van de voornaamste exportproducten van Suriname (goud en olie) stegen in 2018 met respectievelijk 0,9 procent en 29 procent ten opzichte van 2017.

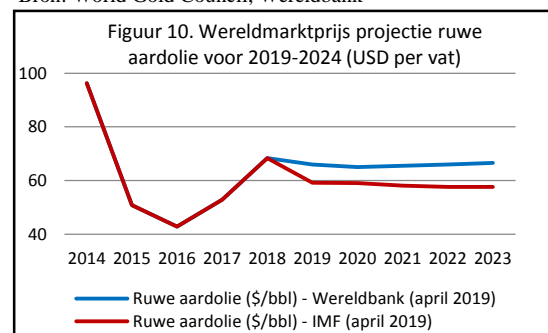
Bron: International Energy Agency, Wereldbank

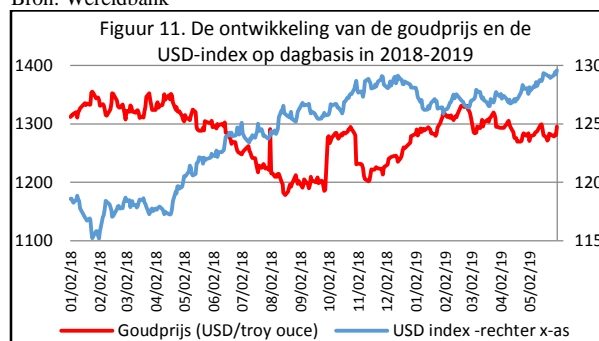
Bron: World Gold Council, Wereldbank

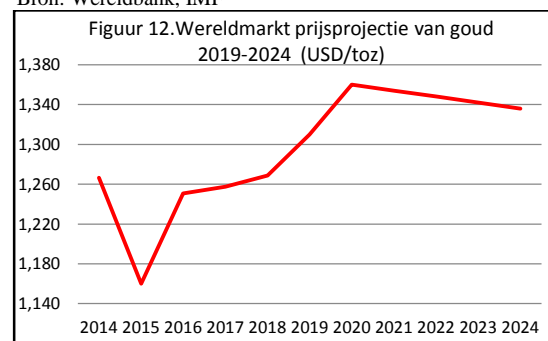
Bron: Wereldbank

Bron: Wereldbank, IMF

Bron: Federal Reserve Bank of St. Louise, www.kitco.com

Bron: Wereldbank, april 2019

De gemiddelde prijs van **aardolie** steeg van USD 52,8 in 2017 tot USD 68,3 per vat in 2018, hoewel het aanbod wat hoger lag dan de vraag (figuur 7). De redenen voor de prijsstijgingen in 2018 hadden vooral betrekking op politieke spanningen in het eerste halfjaar tussen Saoedi Arabië en Iran, de aankondiging in

mei van de Amerikaanse regering over terugtrekking uit het nucleaire akkoord met Iran, het opnieuw heffen van sancties tegen dit land en het instellen van sancties tegen Venezuela. Nadat de Amerikaanse overheid in november 2018 bekend maakte sancties tegen enkele importeurs van Iraanse olie op te schorten, maar ook vanwege een vertraagde groei van de wereldeconomie in voornamelijk China en een toename van de OPEC-olieproductie in het laatste kwartaal van 2018, vertoonde de olieprijs een daling (figuur 9).

In het eerste kwartaal van 2019 steeg de olieprijs weer, vanwege productiedaling van Venezuela, de leden van de OPEC en andere olieproducerende landen. Tegen eind april, toen de Amerikaanse overheid aangaf dat zij haar opgeschorte sancties tegen enkele importeurs van Iraanse olie ingaande mei 2019 weer zou invoeren, steeg de gemiddelde olieprijs met 7,5 procent ten opzichte van de maand daarvoor. In mei namen echter de olievoorraden van de VSA toe en de bezorgdheid dat de groei van de wereldeconomie nog meer omlaag zal gaan vanwege de voortgang van de handelsoorlog tussen de VSA en China daalden de olieprijsen weer. Tot en met ultimo mei bedroeg de gemiddelde olieprijs USD 63,4 per barrel in 2019. De laatste ontwikkelingen, vooral de aanslag op twee olietankers in de Golf van Oman op 12 juni, en de spanningen die uitgaan van deze aanval, doen de olieprijs thans weer stijgen.

In figuur 10 wordt de middellange termijn projectie van de olieprijs gepresenteerd. Volgens de Wereldbank zal de gemiddelde prijs van ruwe olie in 2019 en 2020 respectievelijk USD 66 en USD 65 per vat bedragen, een daling van respectievelijk 3% en 2%. In de daaropvolgende jaren vertoont de prijs een vrij stabiel verloop. Een prijsdaling in 2019-2020 wordt toegeschreven aan de vertraagde groeivoorzichten van de wereldeconomie, maar ook aan een verwachte grotere stijging van de Amerikaanse schalie-olieproductie. De olieprijsprojecties van het IMF zijn gebaseerd op futures¹⁰. In 2019 wordt een prijsdaling van 13 procent geprojecteerd tot een niveau van USD 59,2 per vat. Daarna is de prijs vrij stabiel.

De gemiddelde **goudprijs** in 2018 bedroeg USD 1.268,8 per troy ounce. Alhoewel het aanbod van fysiek goud groter was dan de vraag, vertoont de gemiddelde goudprijs een stijgend verloop in 2018. Merkbaar is wel dat het verschil tussen vraag en aanbod van goud in 2018 verkleind is (figuur 8). Dit komt vanwege een verhoogde vraag naar goud in China door de depreciatie van de US dollar ten opzichte van de Chinese Yuan in het afgelopen jaar. Ook hebben centrale banken van opkomende economieën als China, India, Rusland en Turkije in het afgelopen jaar hun goudpositie verhoogd door goud op te kopen.

In figuur 11 wordt het verloop van de goudprijs en USD index vertoond. De sterke omgekeerde correlatie tussen deze twee indicatoren komt in de grafiek tot uiting. Een uitzondering op de regel vormt de ontwikkeling in oktober en november 2018, waarbij de goudprijs steeg, ondanks de stijgende waarde van de US dollar. De reden hiervoor was de internationale onzekerheid vanwege onder meer de handelsspanningen en instabiele kapitaalmarkten. In de eerste maanden van 2019 fluctueert de goudprijs sterk. Tot ultimo mei 2019 is bedroeg de gemiddelde goudprijs USD 1.297,5 per troy ounce en is met 2,3 procent gestegen ten opzichte van de gemiddelde goudprijs van 2018.

Volgens de Wereldbank zal de goudprijs in 2019 en 2020 met respectievelijk 3,2 en 3,8 procent stijgen tot USD 1.310 en USD 1.360 per troy ounce. In de daarop volgende jaren is een prijsdaling op middellange termijn geprojecteerd van ca. 0,4 procent op jaarbasis (figuur 12).

Het verloop van stijgende goudprijzen in 2019-2020 is gebaseerd op de verwachting dat de vraag naar goud in deze jaren zal toenemen, omdat er een langdurige pauze optreedt in renteverhogingen door de Amerikaanse Federal Reserve, waardoor de US dollar zal afzwakken.

---

¹⁰ Futures voor grondstoffen zijn overeenkomsten waarin vaststaat tegen welke prijs op een specifieke datum in de toekomst een grondstof gekocht of verkocht kan worden, om zo het risico van fluctuerende prijzen te verminderen.

Verloop export en import van de Surinaamse economie

In 2018 zijn de exporten van goederen en diensten met 4,8 procent gestegen, terwijl de importen met 16 procent toenamen. De export/import ratio in 2018 bedroeg 108 procent. Het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans nam toe in vergelijking met 2017 en wordt geschat op ca. 5 procent van het BBP (tabel 1). Een tekort op de lopende rekening in 2018 is het gevolg van interestbetalingen aan en winstovermaking van de multinationals naar het buitenland. In het eerste kwartaal van 2019 wordt het tekort geschat op 1 procent van het BBP. De exporten uit de mineralen sector¹¹ (kasbasis) namen in 2018 met 2,8 procent toe, terwijl de niet-mineralen exporten sterker stegen en wel met 17,7 procent. In grafiek 14 komt tot uiting dat de niet-mineralen exporten die in 2018 stegen de volgende producten betroffen: hout en houtproducten, vis- en garnalen, rijst en andere producten waaronder voedingswaren.

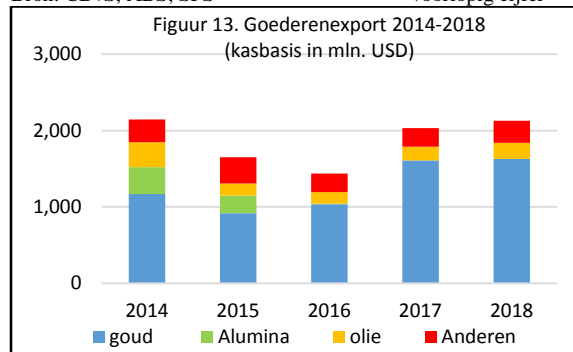
Tabel 1. Geselecteerde handelsindicatoren in 2014-2019-Q1

	2014*	2015*	2016*	2017*	2018	2019-Q1*
Goederen & diensten balans (kasbasis):						
Totale export van goederen & diensten in mln USD	2.356	1.857	1.625	2.195	2.301	604
Totale import van goederen & diensten in mln USD	2.773	2.319	1.721	1.840	2.134	536
Saldo goederen- & dienstenbalans in mln USD	-417	-463	-96	355	167	68
Export/import verhouding (in %)	85	80	94	119	108	113
Totale export van goederen & diensten in % BBP	44	46	51	70	63	15
Totale import van goederen & diensten in % BBP	52	57	54	58	58	14
Saldo handels- & dienstenbalans in % BBP	-8	-11	-3	11	5	2
Goederen & diensten balans van de minerale sector** (transactiebasis):						
Totale export van goederen & diensten in mln USD	1.874	1.318	1.171	1.772	1.843	477
Aandeel minerale export in totale export	80	71	72	81	87	79
Saldo goederen- & dienstenbalans in mln USD	974	395	704	1.244	1.167	248
Totale export van goederen & diensten in % BBP	35	32	35	51	50	12
Saldo handels- & dienstenbalans in % BBP	18	10	21	36	32	6
Memorandum items:						
Saldo lopende rek.incl.vermogensoverdrachten rek. in % BBP	-8	-19	-5	0	-5	-1
BBP lopende marktprijzen in mln SRD	17.294	16.357	19.720	22.978	27.016	29.017
Wisselkoers SRD/USD (gemiddelde- aankoopkoers)	3,25	4,02	6,15	7,29	7,40	7,40

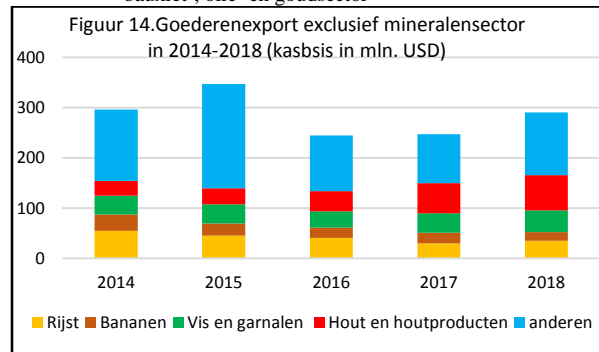
Bron: CBvS, ABS, SPS

* voorlopig cijfer

** bauxiet-, olie- en goudsector

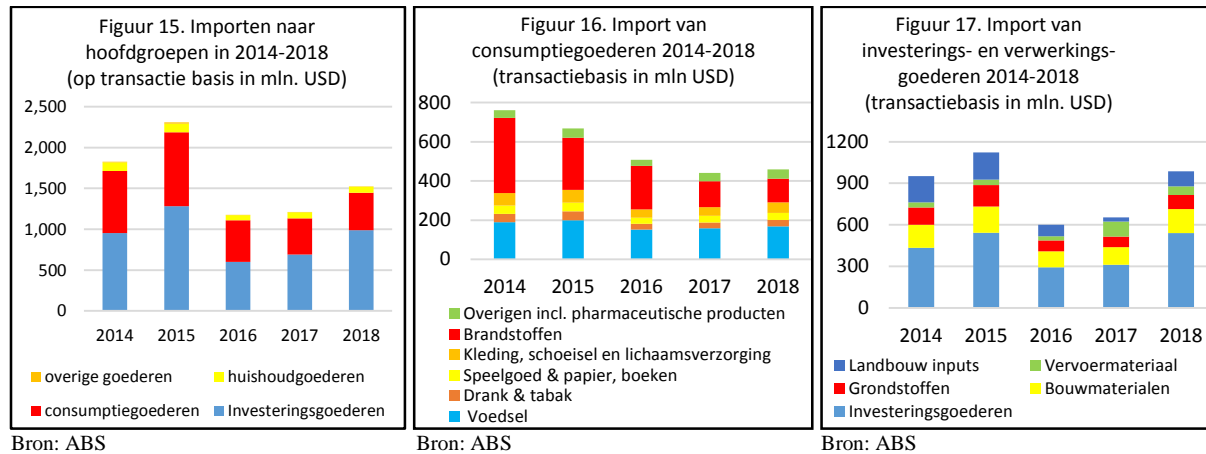
Bron: CBvS

Bron: CBvS

¹¹ Het aandeel van de exportwaarde uit de mineralen sector (goud en olie) op kasbasis in 2018 ten opzichte van de totale exportwaarde was ca. 86 procent.

Mineralen exporten in 2018 stegen minimaal (figuur 13). Zo steeg de exportwaarde van goud met USD 22,7 mln als gevolg van een marginale stijging van het exportvolume met 3,6 procent, terwijl de gemiddelde goudprijs in 2018 met 0,9 procent toenam. Bij de export van olie bedroeg de toename van de exportwaarde slechts USD 28,1 mln, ondanks een stijging van de gemiddelde olieprijs van 29 procent in het afgelopen jaar. Dit komt omdat Staatsolie in het afgelopen jaar minder olie heeft geëxporteerd (5 procent). Ook worden steeds meer producten van de olieraffinaderij op de lokale markt afgezet. Zo bedroeg het aandeel van de productie dat geëxporteerd is ca. 60 procent. Op middellange termijn zal dit aandeel ca. 50 procent bedragen.

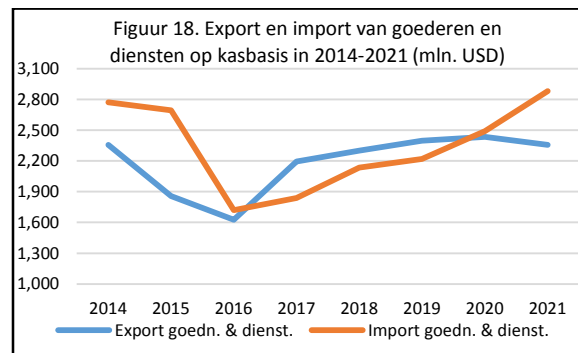

Bij de goederenimport (transactiebasis) is sprake van een stijging van 15,8 procent in 2018. Er is een sterke toename van de import van investeringsgoederen (figuur 15 en 16). Zo stegen de totale importen van investeringsgoederen met USD 333,1 mln (50,9 procent), terwijl de importen van consumptiegoederen met USD 18,3 mln (4,1 procent) toenamen.

In figuur 16 komt tot uiting dat importen van investeringsgoederen en bouwmaterialen toenamen. Bij de stijging van consumptiegoederen gaat het voornamelijk om voedsel, kleding, schoeisel & lichaamsverzorging en farmaceutische producten (figuur 17). De stijgende importen van investeringsgoederen, bouwmaterialen en consumptiegoederen in 2018 vormen een indicatie van een opleving van de economische bedrijvigheid en effectieve vraag, wat zich vertaalde in een stijgende economische groei van ca. 2,4 procent in dat jaar.

In figuur 18 worden de importen en exporten van goederen en diensten gepresenteerd voor 2014-2021. Alhoewel de exportwaarde van goederen en diensten in 2018 groter was dan de import-waarde, was het verschil veel kleiner dan in 2017. Naar verwachting zal het verschil in 2019 nog kleiner worden en zullen de importen in de daaropvolgende jaren harder stijgen dan de exporten vanwege het aantrekken van de lokale niet-mineralen sectoren, gegeven een stabiele wisselkoers.

De totale exportwaarde zal in 2019 niet erg hard groeien, gegeven de verwachte ontwikkelingen met betrekking tot de wereldmarktprijzen van de exportproducten goud en olie en het geschatte exportvolume binnen deze sectoren. De groei van de totale exportwaarde in 2019 zal naar verwachting ca. 3 procent bedragen.

Bron: CBvS, SPS, Surya model, mei 2019

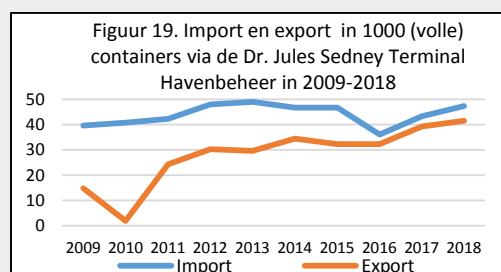
Tekst box 2: Ontwikkelingen binnen de internationale scheepvaart van goederen in Suriname

Volgens internationale standaarden vindt het transport van ca. 80 procent van alle handelsgoederen (export en import) via de internationale scheepvaart plaats en maken de totale transportkosten (water en land) zo'n 50 procent uit van de kostprijs van goederen. De scheepvaart en havenfaciliteiten vervullen in elk land een belangrijke rol binnen de internationale handel van goederen.

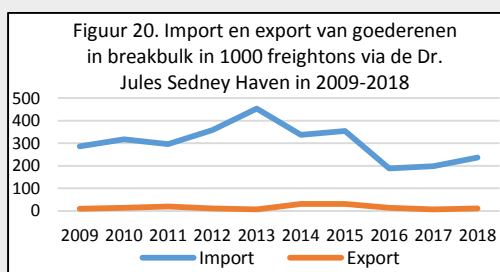
Suriname beschikt over 17 ISPS (International Ship and Port facility Security code) gecertificeerde havens, waarbij meer dan 50 procent van de totale goederenexport en import geschiedt via de Dr. Jules Sedney Terminal haven in Paramaribo. Deze haven is vooral van belang voor de export van agrarische producten, garnalen en vis en hout en voor de importen van inputs en investeringsgoederen voor diverse sectoren.

Het parastataal bedrijf N.V. Havenbeheer Suriname voert het beheer over de haven van Paramaribo (Dr. Jules Sedney haven en Oil Jetty terminal) en die in Nieuw Nickerie. Het bedrijf is volledig zelfvoorzienend en verkrijgt haar inkomsten uit: langlopende leasecontracten van beschikbare haventerreinen aan geselecteerde concurrerende terminal operators, verwerkingsheffing op ingaande en uitgaande vracht en ligheffingen en diverse sloop gerelateerde diensten.

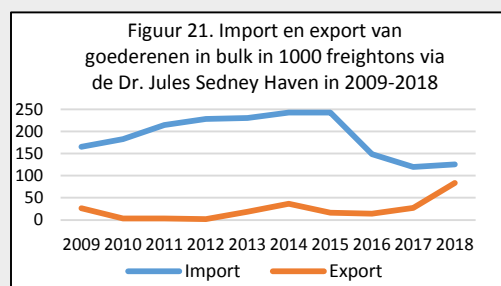
In het kader van het verbeteren van de transportlogistiek en daardoor ook de concurrentiepositie van onze exportproducten, is de Surinaamse overheid op dit moment met de IADB in onderhandeling voor een lening ter waarde van USD 45 mln. Aan verbetering van de faciliteiten op de haven van Paramaribo zal ca. USD 10 mln besteed worden. De rest van de middelen zal besteed worden aan de aanpak van de infrastructuur rond de haven, de administratieve kosten van het project en de institutionele versterking van het beheer van de wegen. Dit project moet leiden tot een kortere logistieke transporttijd en lagere kosten van handelsgoederen.

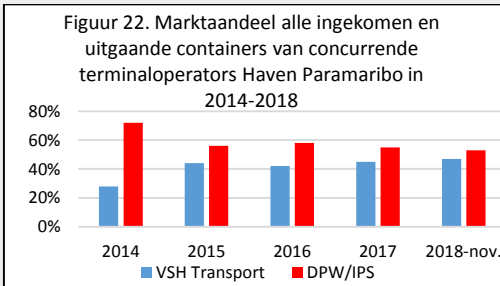
Bron: N.V. Havenbeheer Suriname

Bron: N.V. Havenbeheer Suriname

Bron: N.V. Havenbeheer Suriname

Bron: VSH Shipping Group

De figuren 19-21 geven een overzicht van afgehandelde handelsgoederen via de Dr. Jules Sedney Terminal in 2009-2018. De vertraging van de economische groei in 2014 en de recessie in 2015-2016, komen tot uiting in de daling van de hoeveelheid ingekomen en uitgaande goederen met als dieptepunt 2016. Een toename van het handelsverkeer in 2017-2018 is ook een weergave van het herstel van economische groei in deze jaren. Breakbulktransport van goederen heeft onder andere betrekking op rondhout, graan en

schroot, terwijl de oliesteiger van Paramaribo (Oil Jetty terminal) gebruikt wordt door SOL, Staatsolie en GOW2 voor brandstoftransporten. Een toename van de export van olie via deze steiger in het afgelopen jaar (figuur 21) is het gevolg van het frequenter gebruik van de steiger door Staatsolie voor export, omdat de vaargeul bij de steiger van Staatsolie te Tout Lui Faut aan het dichtslibben is.

De terminals op de havens van Paramaribo zijn thans geleased aan twee concurrerende bedrijven N.V. VSH Transport en Intergra Port Services/Dubai Port World Paramaribo (DPW/IPS). Het marktaandeel van het afwickelen van containers in 2018 was vrijwel gelijk verdeeld, namelijk 53 procent voor DPW en 47 procent voor N.V. VSH Shipping. Er zijn tussen N.V. Havenbeheer Suriname en de terminal operators lange termijn lease contracten (2009-2024) getekend ten behoeve van de exploitatie van haven gerelateerde diensten (stevedoring/lading beheer) aan rederijen. Voor de periode na 2024, zullen er nieuwe overeenkomsten met de diverse actoren moeten worden aangegaan voor het exploiteren van de haven.

De vaargeul van de Suriname rivier

Het is bekend dat de vaargeul van de Suriname rivier op bepaalde plaatsen aan het dichtslibben is, waardoor schepen hun laadvermogen beperkt kunnen benutten voor de in/uitvoer van containers en breakbulk lading¹². Om de positie van de haven van Paramaribo, maar ook de andere havens aan de Suriname rivier te verbeteren, is het van belang dat de maximale benutting van laadvermogen wordt verbeterd. De beperkte diepgang van de Suriname rivier heeft als gevolg:

- hogere vrachtkosten van handelsgoederen door langere transitie tijd en onderbenutting van de maximale scheepscapaciteit;
- hogere transportkosten van bulkexporten vanwege beperkt volume van schepen;
- beperkte ondersteuning aan de industriële ontwikkeling via havenfaciliteiten;
- geen strategische positionering van Suriname in de scheepvaartsector binnen de regio.

Door de ontwikkelingen binnen de off- en nearshore olie-industrie in Suriname en Guyana en daarmee ook de groeipotentie van beide economieën, moet de transportsector mee groeien voor wat betreft landingscapaciteit, infrastructurele faciliteiten en nautische toegankelijkheid. Niet lang geleden had Suriname de beschikking over de beste havenfaciliteiten binnen de Guyana's¹³, maar door de snelle ontwikkelingen in Guyana wordt deze voorsprong steeds meer teniet gedaan. Guyana heeft door de enorme oliefonds, inmiddels de diepgang van de Demerara rivier vergroot tot een diepgang van gemiddeld 7,6 meter, terwijl de Suriname rivier thans een gemiddelde diepgang van 6,8 meter heeft bij het meest gunstige getij (hoog water/spring tide). Hierdoor worden de Surinaamse havens binnen de reguliere scheepsroute steeds meer de "last port of call" en zijn ook kleine Eco Cruise schepen geneigd ons land niet aan te doen als alternatieve bestemming.

De overheid heeft reeds besloten dat de Surinamerivier gebaggerd zal worden. Volgens planning zal de aanbesteding van het project in het derde kwartaal van het jaar plaatsvinden en de implementatie uiterlijk in het laatste kwartaal. Binnen dit project wordt ook het onderhoud in de komende vijf jaar meegenomen.

Mogelijkheden voor de toekomstige offshore olie-industrie in Suriname en Guyana

Vanwege een gebrek aan kennis van en ervaring met de offshore olie- en gasindustrie¹⁴ in ons land, zal de lokale economie weinig profiteren van de toekomstige ontwikkelingen binnen deze sector. Volgens inschattingen van Staatsolie, zal bij het ontbreken van een shore based industrie ca. 2 procent van de uitgaven in de komende jaren, wat neerkomt op ca. USD 104 mln, lokale bedrijven ten goede komen en

¹² In 2018 had de Maritieme Autoriteit Suriname (MAS) weer een beperking voor de scheepvaart opgelegd voor het gebruik van de Surinamerivier. Hierbij was de kaartdiepte van de rivier teruggebracht met 0,5 meter, van 4,5 tot 4 meter bij laag water spring (LWS).

¹³ Suriname scoort naast de Bahama's en Trinidad & Tobago het hoogst voor Port Efficiency onder de landen die banden onderhouden met de Caribbean Development Bank (bron: N.V. Havenbeheer Suriname).

¹⁴ De gebrekkige kennis uit zich in onder andere de toeleveringsketen (inputs die nodig zijn) van de industrie, contracten, standaarden met betrekking business- en veiligheidsprocedures en specifieke arbeidskrachten.

zullen ca. 385 arbeidsplaatsen gecreëerd worden, waarvan de meeste arbeidsplaatsen (ca. 42 procent) semi-skilled arbeid betreft. Wordt een shore based industrie ontwikkeld, dan zal ca. 6 procent van de totale uitgaven (USD 402 mln) de lokale economie ten goede komen, terwijl er ca. 876 nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd worden.

Lokale bedrijven die reeds actief zijn als offshore dienstverleners (direct of indirect) voor de exploratieactiviteiten en hebben aangegeven een bijdrage te kunnen leveren aan de (toekomstige) olie- en gasindustrie, zijn onder andere: N.V. Havenbeheer Suriname, N.V. Verenigde Surinaamse Holdingmaatschappij (de VSH Group) en de Kuldipsingh Group. Ook DP World heeft aangegeven havendiensten te kunnen leveren.

De VSH heeft in 2015-2016 diensten verleend aan Inpex/Teikoku Oil en Petronas bij offshore olie-exploratieactiviteiten, waaronder het opzetten van een “pipe yard en warehousing.” De Kuldipsingh Group haar steiger in het verleden heeft ingezet voor de aanvoer, opslag en afvoer van afval van het Tullow Oil exploratieboorplatform in samenwerking met het Trinidadiaanse bedrijf Ramps Logistics. Ook heeft het bedrijf de aanbesteding in samenwerking met een buitenlands bedrijf gewonnen, voor het verlenen van logistieke diensten aan Staatsolie bij haar nearshore operaties, waarbij de havenfaciliteiten en equipment van de Kuldipsingh Group gebruikt worden.

Zowel VSH Group als Kuldipsingh Group geven aan dat zij in staat zijn arbeidskrachten zelfstandig of in samenwerking met buitenlandse partners te kunnen leveren voor toekomstige off- en nearshore operaties. De VSH Group heeft reeds een vestiging in Guyana en is van plan haar offshore dienstverleningen uit te breiden naar de Guyanese olie- en gasindustrie. Het aangaan van samenwerkingsvormen met internationale bedrijven om mee te doen aan de aanbesteding van projecten in beide landen is in deze fase noodzakelijk.

Voor wat betreft de offshore olie-exploitatieactiviteiten, zal de plaats waar olie gevonden wordt, bepalend zijn in hoeverre lokale bedrijven diensten kunnen verlenen aan de industrie. Gezien de geografisch ligging van Trinidad, is de bijdrage van daaruit aan de logistieke supply chain een niet weg te denken factor bij de ontwikkeling van offshore olie- en gasindustrie in Suriname en Guyana. Staatsolie is voornemens een open communicatiekanaal op te zetten, zodat de private sector uitvoerig geïnformeerd wordt over haar activiteiten en dus gewerkt kan worden aan capaciteitsopbouw en de verwachtingen van de private sector gemonitord kunnen worden.

Wettelijke bepalingen en integraal beleid

Wetgevingsproducten die de totale internationale scheepvaart betreffen zijn de Scheepvaartwet van 1908 en de wet Tarief Invoerrechten van 1995.

Voor wat betreft de huidige wetgeving heeft de sector transport van Vereniging Surinaams Bedrijfsleven (VSB) hun diensten aangeboden om het traject met betrekking tot de vernieuwing van de scheepvaartwet te ondersteunen, dit in overleg met de overheid en de andere stakeholders. Enkele urgente kanttekeningen die zijn geplaatst bij de huidige wetgeving:

- In de Scheepvaartwet wordt de verantwoordelijkheid van de vracht, zoals dat verwoord is in het manifest van het schip volledig gelegd bij de kapitein van het schip. De aansprakelijkheid van vrachtvoorraden afgedragen aan agenten en de terminal operators wordt niet in de wet genoemd. Ook de rechten en plichten van N.V. Havenbeheer zijn niet wettelijk vastgelegd.
- Implementatie van het Asycuda systeem moet als geautomatiseerde lading beheersysteem verder uitgevoerd worden.

De VSB pleit voor een nieuwe moderne internationale aanvaardbare scheepvaartwet waarbij de rechten en plichten van alle actoren binnen het huidige en toekomstig kringloop van de scheepvaart, geregeld worden. Het is ook noodzakelijk dat binnen de wet maximale grenscontrole van alle importen en exporten van cargogoederen geregeld is middels het gebruik van software en scanapparatuur voor een optimale inning van belastingen. Een moderne wetgeving met aanverwante werkinstructies en hulpmiddelen zal het capaciteit verbeteringstraject van de menselijke factor ten goede komen.

De wetgeving van landen binnen regio, voornamelijk van Guyana en Curaçao, die in een soortgelijke situatie verkeren als Suriname en recentelijk hun scheepvaartwet hebben aangepast, kan als voorbeeld dienen bij de aanpassing van onze wetgeving.

Met het aanpassen van de wetgeving is het ook van belang om alle actoren betrokken bij de ontwikkeling van de scheepvaart, mee te krijgen bij het formuleren van een strategisch maritiem integraal ketenbeleid. Binnen dit strategisch beleid zal rekening gehouden moeten worden met het benutten van (toekomstige) mogelijkheden en het oplossen van knelpunten.

De Maritieme Autoriteit Suriname (MAS) heeft het voortouw genomen bij het voorbereiden van de oprichting van de Suriname Nationale Maritieme Associatie (SNMA) in 2019. De SNMA zal het strategische beleid voor de komende vijf jaar moeten uitzetten en moet ook als platform functioneren tussen de overheid en de private sector bij de aanpak van vraagstukken binnen het beleidsgebied.

De financiële sector en de internationale valutamarkten

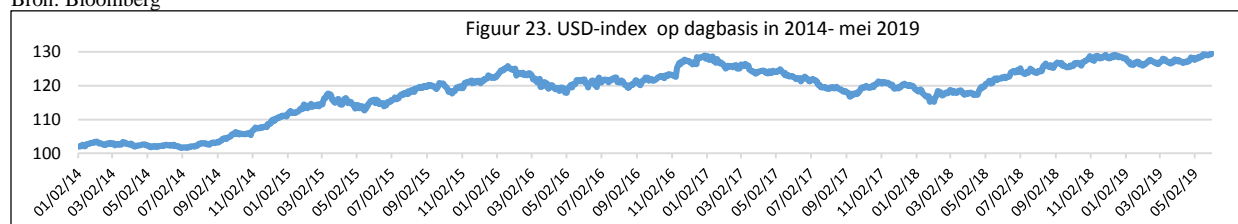
Wisselkoersen

Vanwege de sterke groei van de Amerikaanse economie vanaf het tweede kwartaal van 2018, begon de US-dollar te appreciëren ten opzichte van de andere munteenheden. Dit komt tot uiting in figuur 23 waarin het verloop van de USD-index voor 2014-april 2019 gepresenteerd wordt. In 2019 vertoont de USD-index¹⁵ een licht dalend verloop medio januari en daarna over het algemeen een stijgend verloop. In tabel 2 komt wel tot uiting dat de gemiddelde geselecteerde wisselkoersen in 2018 ten opzichte van de dollar veelal geapprecieerd zijn in vergelijking met 2017. Tot en met mei 2019 zijn de desbetreffende wisselkoersen weer aan het depreciëren. De reden hiervoor is dat de Amerikaanse economie in het eerste kwartaal veel beter gepresteerd heeft dan economieën van China en Europa.

Tabel 2. Gemiddelde nominale wisselkoersen van geselecteerde valuta ten opzichte van de USD in 2014-2019

	2014	2015	2016	2017	2018	2019-mei
CNY	6,17	6,29	6,66	6,76	6,61	6,76
EUR	0,76	0,91	0,91	0,89	0,86	0,89
JPY	106,64	121,02	109,16	112,15	110,44	110,47
GBP	0,61	0,66	0,75	0,78	0,76	0,78

Bron: Bloomberg

Bron: Federal Reserve Bank of St. Louise

In de afgelopen twee jaar was de wisselkoersverhouding van de SRD ten opzichte van de USD vrij stabiel. Vanwege een overschot aan Euro's door de stopzetting van de uitvoer van Euro geld – en invoer van USD geldtransporten sinds mei van het afgelopen jaar, is de wisselkoers van de SRD ten opzichte van de Euro

¹⁵ De USD index is gebaseerd op een gewogen gemiddelde van de USD t.o.v. belangrijke andere valuta die buiten de USD circuleren, te weten van de Eurozone, Canada, Japan, Engeland, Zwitserland, Australië en Zweden (Bron: Federal Reserve Bank of St. Louis).

aan het dalen, terwijl er een opwaartse druk is op de wisselkoers van de USD (tabel 3). De officiële CBvS-wisselkoers in 2019 is nog steeds op het niveau van eind 2018, terwijl de cambio's thans tegen een hogere wisselkoers bij beschikbaarheid van US dollars, valuta verkopen. Vanwege een tekort aan US-dollars (chartaal) hebben de banken maatregelen genomen, waardoor het publiek niet vrijelijk USD-tegoeden van eigen rekeningen kan opnemen. Er is nog geen zicht op wanneer dit probleem zal zijn opgelost. Vanwege de stabiele wisselkoers en krap monetair beleid van de overheid sinds 2016, is inflatie aan het afnemen tot 5,4 procent in 2018.

Tabel 3. Gemiddelde CBvS-wisselkoersen* van de SRD t.o.v. USD en Euro (2014-2019)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019-mei
USD	3,35	3,47	6,28	7,55	7,53	7,53
Euro	4,46	3,81	6,97	8,48	8,85	8,46
Inflatie (end of period)**	3,9	21,1	52,4	9,2	5,4	4,6

Bron: CBvS * verkoopkoers **inflatie over 2019 heeft betrekking op de maand april year to year inflatie

Kredietverlening en rentevoeten

In 2018 voerden de monetaire autoriteiten nog een krap monetair beleid, waarbij er geen kredieten door de CBvS aan de overheid werden verschaft. Ook de hoge kasreserve die banken moeten aanhouden is onderdeel van het krap monetair beleid. De maatschappelijke geldhoeveelheid (M2) steeg met 9,1 procent in 2018 als gevolg van een netto toevoer aan deviezen uit het buitenland. Het gaat hierbij om inkomende BDI en aangegane buitenlandse schulden door zowel de overheid als de private sector die zorgden voor een positief saldo op de financiële rekening van de betalingsbalans. Per ultimo maart 2019 steeg de maatschappelijke geldhoeveelheid marginaal met ca. 2,0 procent, deze keer vanwege kredietverleningen aan de overheid, veelal verstrekte voorschotten door de CBvS.

De stand van de totale nominale kredietverschaffing door de algemene banken in 2018 steeg met slechts 0,6 procent, terwijl deze in reële termen met 4,6 procent afnam ten opzichte van eind 2017. De nominale kredietverlening aan de particuliere sector nam in het afgelopen jaar af met 0,7 procent, terwijl de kredietverlening aan de overheid met 5,5 procent toenam. Het aandeel van overheidskredieten in de totale kredietportefeuille van de banken bedroeg 22 procent per ultimo 2018, terwijl het aandeel van de kredietverlening aan de particuliere sector 78 procent bedroeg (figuur24).

Tabel 4. Stand kredietverlening door algemene banken naar valutasoort in 2014-2019-Q1

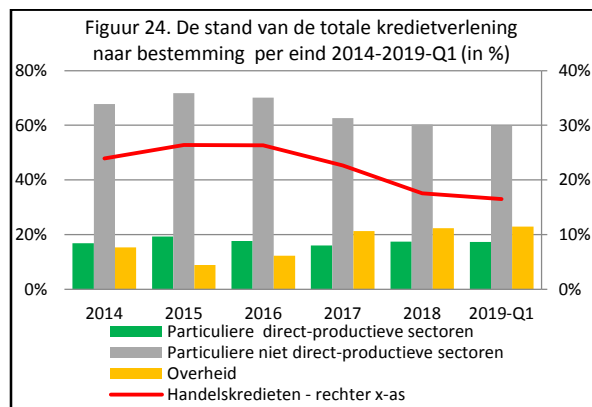
	2014	2015	2016	2017	2018	2019-Q1
Kredietverlening naar valutasoort:						
Kredietverlening in mln. SRD	2.112,2	2.500,0	4.775,1	5.141,0	4.664,2	5.878,3
Kredietverlening in mln. USD	\$ 465,5	\$ 457,1	\$ 473,4	\$ 509,8	\$ 490,1	\$ 493,3
Kredietverlening in mln. Euro	€151,5	€159,4	€168,3	€155,4	€122,9	€128,6
Totale Kredietverlening in mln. SRD	6.370,7	6.884,3	9.212,4	10.355,5	10.420,0	10.591,8
<i>Voorziening dubieuze debiteuren in mln. SRD</i>	<i>126,6</i>	<i>221,3</i>	<i>389,4</i>	<i>611,2</i>	<i>583,0</i>	<i>610,2</i>
<i>Voorziening in % van totale kredietverlening</i>	<i>2,0</i>	<i>3,2</i>	<i>4,2</i>	<i>5,9</i>	<i>5,8</i>	<i>5,8</i>

Bron: CBvS met bewerkingen van SPS

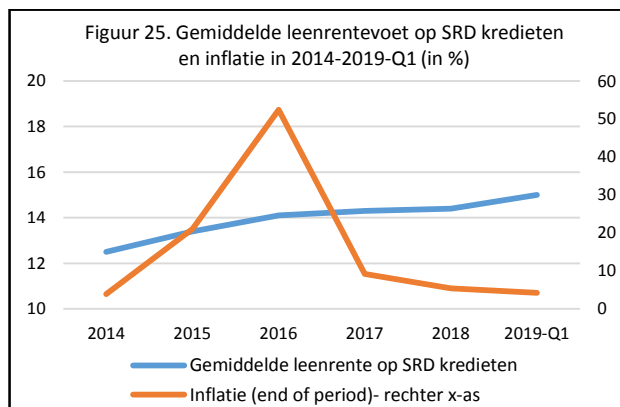
De meeste kredieten die door de banken verstrekt worden, zijn ten behoeve van de handelssector. In figuur 25 komt het dalend verloop van het aandeel aan verstrekte handelskredieten tot uiting, ondanks het feit dat de binnenlandse vraag enigszins is toegenomen in 2018. De oorzaak hiervan is dat er per saldo veel meer aflossingen van oude handelskredieten plaatsvinden dan dat er nieuwe worden aangegaan bij het bankwezen. De hoge mate van aflossingen komt ook door de afbouw van probleemkredieten uit het

verleden. Alhoewel het aangaan van nieuwe kredieten ten opzichte van 2015-2016 aan het aantrekken is, zijn lokale ondernemers nog steeds terughoudend bij het doen van grote investeringen.

In figuur 25 komt tot uiting dat de nominale gemiddelde debetrentevoet op SRD-kredieten in de afgelopen twee jaar marginaal aan het stijgen is, ondanks de dalende inflatie in deze periode. De marginale toename is een indicatie van onzekerheid die er heerst met betrekking tot de economische groei en stabiliteit. Kredieten verstrekt ten behoeve van persoonlijke consumptieve doeleinden hebben nog steeds een hoge rentevoet, terwijl de goede (“corporate”) cliënten van de banken enige ruimte hebben om te onderhandelen met de bankiers en op die kredieten een meer dalend verloop van de rentevoet te constateren is.

Bron: CBvS met bewerkingen SPS

Bron: CBvS, ABS **inflatie over 2019 heeft betrekking op de maand maart year to year inflatie

De financiële sector

De financiële sector, met de banken als belangrijkste onderdeel, heeft het de afgelopen jaren zwaar te verduren gehad en verkeert nu in een proces van herstel. Vanwege de economische teruggang en recessie in 2014-2016 en de stijging van “non-performing loans”, kwamen niet alleen de liquiditeitsratio’s, maar ook de solvabiliteitsratio’s en de winstgevendheid van de banken onder druk te staan.

De voorziening voor dubieuze debiteuren maakte circa 5,8 procent uit van de totale kredietverlening per ultimo maart 2019 (tabel 4).

Volgens de laatste gepubliceerde gegevens van de CBvS met betrekking tot de distributie van de totale financiële activa naar sector in 2013, bedroeg het aandeel van de bancaire sector 76 procent, gevolgd door de pensioenfondsen met 13 procent, verzekeringsmaatschappijen met 9 procent en andere financiële instituten met 2 procent. De algemene banken met het grootste marktaandeel in de sector, de DSB, de Hakrinbank en de Republic Bank beslaan samen een marktaandeel van ca. 75 procent. Na deze drie grote banken heeft de Finabank als middelgroot bankbedrijf, het grootste aandeel binnen de sector. Het marktaandeel van de andere handelsbanken is veel kleiner.

Tabel 5. Solvabiliteitsratio’s* van enkele algemene banken in 2014-2018 (in %)

	2014	2015	2016	2017	2018	Marktaandeel Ultimo 2018
DSB N.V	11,4	10,3	0,7	4,4	n.b	35
Hakrinbank N.V.	10,9	10,0	9,5	10,7	n.b	23
Finabank NV	n.b.	17,1	10,9	11,8	11,3	10

Bron: Jaarverslagen van de diverse banken n.b.= niet beschikbaar

*Solvabiliteitsratio is gebaseerd op richtlijnen van de CBvS m.b.t. de capital adequacy ratio.

De norm die de CBvS hanteert en waaraan banken moeten voldoen is 10 procent.

In tabel 5 worden de solvabiliteitsratio’s van drie van de vier grootste algemene banken in het land gepresenteerd. In 2017 is een duidelijke verbetering opgetreden in de solvabiliteitsratio van de DSB en de

andere handelsbanken. Per ultimo 2018 was de solvabiliteitsratio van de Finabank boven de 10 procent norm van de CBvS. In mei 2019 ontstonden er perikelen met betrekking tot vermoedelijke malversaties bij de Surinaamse Postspaarbank (SPSB). Dit kan weer aanleiding zijn tot verhoogde risico's binnen de sector. Intussen is een onderzoek door de regering ingesteld en zullen de nodige maatregelen getroffen worden.

Overheidsfinanciën, Staatsschuld en de Internationale kapitaalmarkt

Volgens het IMF Fiscal Monitor van april 2019 heeft in de afgelopen 10 jaar, het overheidsbeleid in de meeste landen zich meer gericht op macro-economische stabiliteit als reactie op zowel externe (de mondiale financiële crisis van 2007-2008) als interne schokken. Er wordt minder nadruk gelegd op hervormingen die gericht zijn op: het creëren van lange termijn “inclusive growth”, demografische veranderingen van de samenleving, voornamelijk een verouderde bevolking in de ontwikkelde landen, technologische ontwikkelingen en een verdieping van het globalisatieproces.

De trend van de afgelopen jaren in vele ontwikkelde en ontwikkelingslanden is: een stijgende publieke en private schuld die historische hoogtepunten benadert, beperkte groeiverwachtingen en een groeiende ongelijkheid in en tussen landen. Ontwikkelingen binnen de kapitaalmarkten (stijgende rentevoeten) hebben in de laatste jaren geleid tot scherpere financiële voorwaarden bij het aangaan van schulden, met als gevolg verhoogde schuldenlastbetalingen voor vele landen.

Gezien de actuele ontwikkeling met een opkomende laagconjunctuur binnen de mondiale economie, zullen landen hun overheidsbeleid hierop moeten afstemmen en een balans moeten vinden tussen groei en duurzaamheidsdoelstellingen (sustainability goals). Dit laatste vereist een “inclusive growth¹⁶” vriendelijke budgetherziening ten aanzien van de belastinginning, sociale uitgaven, een actief arbeidsmarktbeleid, evenals investeringen in infrastructuur voor betere openbare dienstverlening.

Samenwerking tussen landen is vereist om mondiale problemen aan te pakken met betrekking tot de belastingregels voor corporaties, klimaatsverandering, corruptie en het halen van de algemene Sustainable Development Goals van de VN in 2030.

Overheidsfinanciën in Suriname

In 2018 blijkt het financieringstekort van de overheid te zijn gestegen ten opzichte van 2017. Was het tekort in procenten van het BBP teruggebracht tot 8,7 procent in 2017, in 2018 is het weer toegenomen tot ca. 11,0 procent (tabel 4). Alhoewel de inkomsten in 2018 vrijwel op hetzelfde niveau bleven van het BBP, stegen de uitgaven met 3,5 procent van het BBP¹⁷. Dit is een teken dat de consolidatie van overheidsfinanciën vertraagd verloopt en het significant financieringstekort een structureel karakter begint te krijgen¹⁸.

De stijging van overheidsinkomsten is het gevolg van de (stijgende) groei van de economie in zijn algemeenheid en verhoogde ontvangsten uit de mineralensector.

In 2018 bedroegen de totale inkomsten uit de mineralensector USD 284,2 mln tegenover USD 212,8 mln in 2017 (figuur 26). Overheidsinkomsten uit de mineralensector in de afgelopen drie jaar vertonen een stijgende lijn. Was het aandeel van mineraleninkomsten in de totale overheidsontvangsten nog 16,6 procent in 2016, in 2018 bedroeg dit aandeel 35,8 procent (figuur 27). Het grootste deel van de mineraleninkomsten betreft niet-belastinginkomsten, te weten royalty's uit de goudsector en de dividenduitkering van Staatsolie. De belastinginkomsten uit de mineralensector in 2018 maakten ca. 26,2 procent uit van de totale belastinginkomsten. Het gaat hierbij om winstbelasting van de goudmultinationals en Staatsolie en de

---

¹⁶ Het concept van “inclusive growth” is dat de economische groei van een land aan elke economische agent/deelnemer in de samenleving billijke kansen en voordelen biedt.

¹⁷ In nominale termen stegen de inkomsten met 17 procent, terwijl de uitgaven toenamen met 31 procent.

¹⁸ Volgens de voorlopige cijfers van het Ministerie van Financiën bedroegen de totale overheidsinkomsten op kasbasis in 2018 ca. SRD 6 miljard en de uitgaven ca. SRD 8,9 miljard.

loonbelasting uit de sector. Winstbelasting uit de sectoren goud- en aardolie bedroeg naar schatting in 2017-2018 respectievelijk USD 57 mln en USD 73 mln. Behalve de reguliere ontvangsten uit de mineralensector, ontving de overheid in 2018 USD 337,5 mln van Staatsolie aan vervroegde schuldaflissing (USD 261,5 mln) en voor de aankoop van het overheidsaandeel (USD 76 mln) in de Merian mijn.

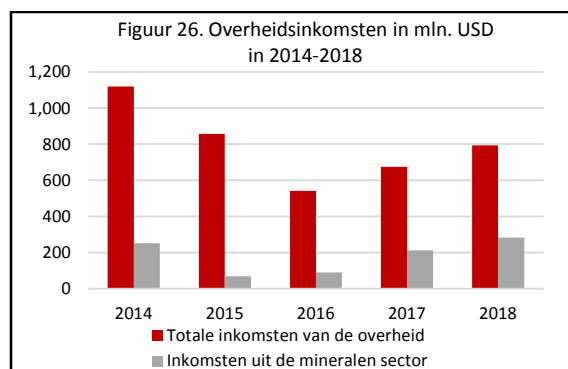
Tabel 6. Geaggregeerde indicatoren m.b.t. overheidsfinanciën op kasbasis in 2014-2018¹⁹

Indicatoren/jaar	2014	2015	2016	2017	2018
Totale overheidsinkomsten in procenten van BBP	21,7	20,8	17,3	22,2	22,1
Totale inkomsten uit de mineralensector in procenten van BBP	4,9	1,7	2,9	7,0	7,9
Totale overheidsuitgaven in procenten van BBP	26,4	30,6	26,7	29,6	33,1
Totale lopende uitgaven in procenten van BBP	20,3	28,0	23,9	25,9	28,9
waaronder interestlasten in procenten van BBP	0,9	1,5	1,9	3,0	3,4
Totale kapitaaluitgaven in procenten van BBP	5,1	2,6	2,8	3,7	4,2
Financieringstekort* (overall balance) in procenten van BBP	-5,9	-10,7	-11,2	-8,7	-11,0
Primair niet-mineralen balans in procenten van niet-mineralen BBP	-12,1	-12,0	-15,0	-16,1	-20,2
'Fiscal' impuls in procenten van niet-mineraal BBP	-3,1	-0,1	3,0	1,1	4,1
Totale effectieve schuld ²⁰ in procenten van BBP	26,6	43,3	75,3	78,3	69,2

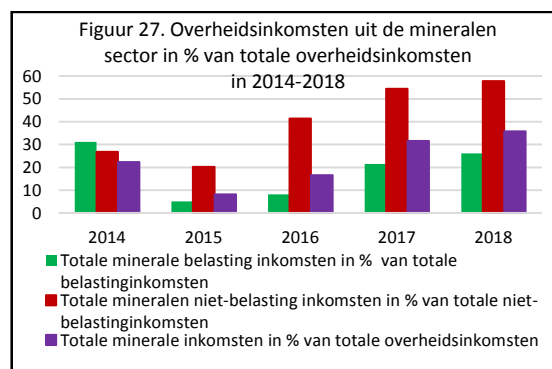
Bron: Ministerie van Financiën, Bureau voor de Staatsschuld met bewerkingen van SPS

* Financieringstekort zijn de inkomsten exclusief trekkingen op leningen minus de uitgaven exclusief aflossingen, maar inclusief de statistische verschillen

** Het BBP in lopende marktprijzen over 2018 is geschat op SRD 27.016 mln.

Bron: Ministerie van Financiën met bewerkingen van SPS

Bron: Ministerie van Financiën met bewerkingen van SPS,

Alhoewel er aan de uitgavenkant sprake was van een toename van de kapitaaluitgaven (investeringen) met 0,5 procent van het BBP, waren het vooral de lopende uitgaven die toenamen en wel met ca. 3 procent van het BBP²¹. Het subsidiebeleid, de salarisverhogingen en verhoogde rentelasten vanwege de stijgende overheidsschulden en internationale rentevoeten, maar ook betaalde achterstanden uit vorige dienstjaren hebben de overheidsuitgaven in 2018 omhoog geduwd.

In 2014-2018 was er sprake van een procyclisch beleid, waarbij de positieve correlatie tussen inkomsten uit de mineralensector en overheidsuitgaven duidelijk zichtbaar is.

Bij stijgende wereldmarktprijzen van de voornaamste (minerale)exportproducten, stijgen overheidsuitgaven en visa versa. Dit vindt zijn weerslag in vooral het primair niet-mineraal tekort van de overheid,

¹⁹ De indicatoren zijn opnieuw berekend met de laatste informatie van overheidsfinanciën van het Ministerie van Financiën en de BBP cijfers t/m 2017 van het ABS en het financieringstekort is uitgebreid met de statistische verschillen.

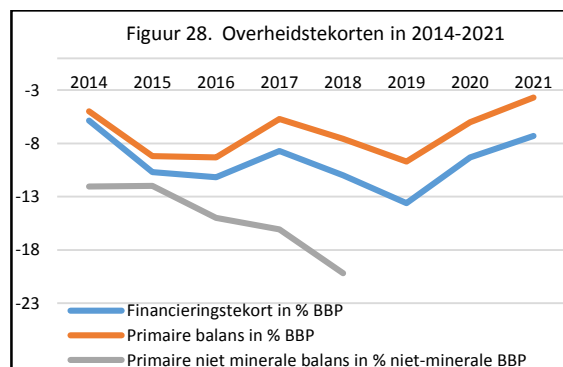
²⁰ De effectieve schuld is gebaseerd op de internationale schulddefinitie, waarbij de vreemde valuta schulden tegen de desbetreffende wisselkoers van de momentopname waarop de schulden betrekking hebben, worden gebruikt voor het omzetten van de schuld in de lokale munteenheid. De schuld-BBP ratio over 2018 is gebaseerd op de geschatte nominale BBP van 2018.

²¹ Aan de uitgavenzijde van overheidsfinanciën namen de posten: betaalde achterstanden uit vorig dienstjaar, personele uitgaven, subsidies en interestbetalingen in procenten van het BBP toe met respectievelijk 1,9 procent, 0,6 procent, 3,3 procent en 0,4procent, terwijl de aanschaf van goederen en diensten afnamen met 1,3 procent van het BBP.

uitgedrukt in het BBP cijfer exclusief de mineralen sector²². Gedurende de periode van dalende prijzen voor olie en goud in 2014-2015, was de “fiscal” impuls negatief, wat een meer contractief overheidsbeleid aangeeft met als gevolg dalende tekorten van de primair niet-mineralenbalans van de overheid. In de jaren 2016-2018 is er een tegenovergestelde trend merkbaar.

Een positieve “fiscal” impuls van 4,1 procent voor 2018, geeft het enorme expansieve overheidsbeleid in het afgelopen jaar weer. Dit was ook het geval in 2016, toen het financieringstekort 11,2 procent bedroeg (tabel 4) en de “fiscal” impuls 3 procent. Naar verwachting zal het expansief overheidsbeleid in 2019 worden voortgezet. Hierdoor zal het financieringstekort in 2019 verder toenemen om in de daarop volgende jaren weer af te nemen (figuur 28).

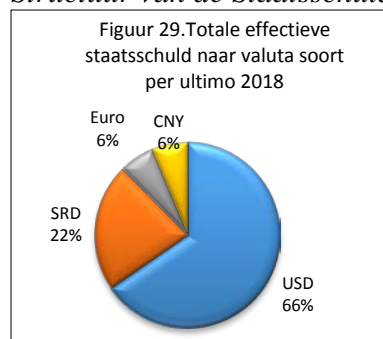

Bron: Ministerie van Financiën met bewerkingen van SPS, 2019-2021, projecties uit het Surya model mei 2019

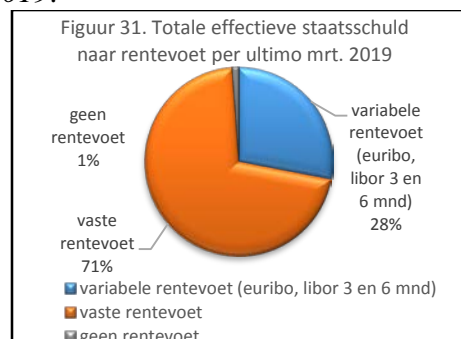
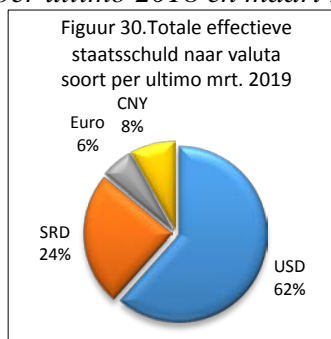
Staatsschuld

Ook in Suriname doet zich een trend voor van een stijgende staatsschuld, die per ultimo december 2018 opgelopen was tot ca. USD 2,5 miljard. Per ultimo maart 2019 steeg de schuld verder met 4 procent tot USD 2,6 miljard²³, waarvan de buitenlandse en de binnenlandse schuld, respectievelijk USD 1,7 miljard en USD 0,9 miljard bedroeg (figuur 35).

Structuur van de Staatsschuld per ultimo 2018 en maart 2019:

Bron: Bureau voor de Staatsschuld met bewerkingen van SPS

Bron: Bureau voor de Staatsschuld

Per ultimo maart 2019 was er sprake van een valutarisico op 76 procent en een variabel rentevoet risico op 28 procent van de totale schuldportefeuille (figuur 31)²⁴.

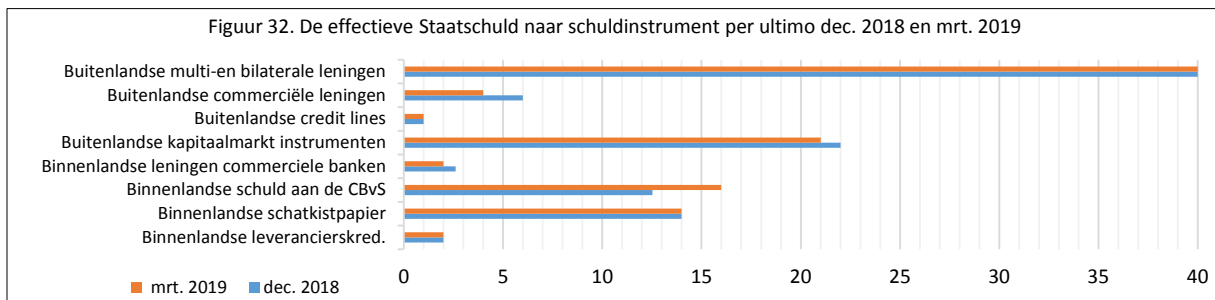
Het grootste deel van de vreemde valuta schulden per ultimo maart 2019 is in USD (62 procent), terwijl het aandeel van CNY schulden marginaal met 2 procent gestegen is ten opzichte van ultimo 2018 (figuur 29 en 30). Bij de appreciatie van de USD ten opzichte van de Euro en CNY, dalen de schuldenlastbetalingen op Euro- en CNY-schulden uitgedrukt in USD. Blijft de wisselkoers van de SRD ten opzichte van de USD stabiel, dan betekent dit ook dalende schuldenlastbetalingen voor de overheid in SRD uitgedrukt.

Internationale rentevoeten zullen in 2019 niet even sterk stijgen als in voorgaande jaren door het voorgenomen accommoderend monetair beleid in Europa en de VSA.

²² Het primair tekort is het financieringstekort, exclusief de interestlasten. Hiervan worden de inkomsten uit de mineralen-sector afgetrokken en het geheel wordt uitgedrukt in procenten van het BBP, exclusief de mineralensector.

²³ Het aandeel van de buitenlandse- en binnenlandse schuld per ultimo februari 2019 is respectievelijk 67 en 33 procent.

²⁴ De buitenlandse schuld is 100 procent vreemde valuta schuld, terwijl 30 procent van de binnenlandse schuld vreemde valuta schulden betreft. Alleen bij buitenlandse schulden is er sprake van een variabele rentevoet.

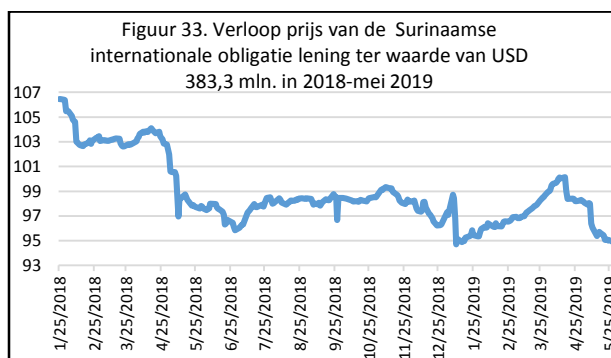

Bron: Bureau voor de Staatsschuld met bewerkingen van SPS

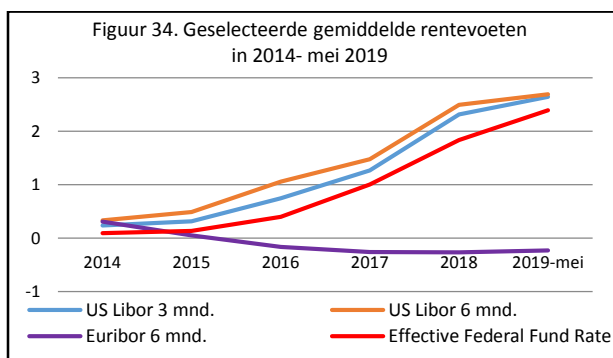
De meeste schulden zijn verschuldigd aan multilaterale en bilaterale crediteuren (ca. 40 procent), terwijl 21 procent van de schuldportefeuille buitenlandse kapitaalmarktinstrumenten betreft. In 2019 stijgt de schuld aan de CBvS door de opname van voorschotten van SRD 670,1 mln en bedraagt het aandeel in de totale schuldportefeuille 16 procent ten opzichte van de 13 procent per ultimo december 2018 (figuur 32).

Internationale kapitaalmarktinstrumenten en rentevoeten

In figuur 33 wordt het verloop van de prijs van de obligatielening van USD 550 mln weergegeven en wel het deel van USD 383,3 mln.²⁵ Na de daling van de prijs in januari, begon deze weer te stijgen als gevolg van een verbeterde outlook van de creditrating van Moody's aan het eind van februari 2019. Credit rating Bureau Moody's is het eerst uitgekomen met een update van de rating voor Suriname. De rating voor de "foreign currency" was op 28 februari aangepast van "B2 met negatieve outlook" in 2018 naar "B2 met stable outlook", terwijl de rating voor de "local currency" stationair op B is gebleven.

Bron: Luxembourg Stock Exchange- mei 2019

Bron: www.global-rates.com, Federal Reserve Bank of St. Louis

Medio april 2019 is de prijs wederom aan het dalen, vanwege de bezorgdheid van de beleggers over de bancaire sector in zijn algemeenheid en het gebrek aan fiscale discipline van de overheid, namelijk een stijgend financieringstekort in 2018 en de verwachting dat het tekort in 2019 verder zal toenemen en een structureel karakter krijgt. De manier waarop tekorten gefinancierd worden, namelijk via voorschotten van de CBvS en een toenemende concentratie aan leningen bij een enkele bilaterale crediteur (China), vormt ook een bron van bezorgdheid voor investeerders. Ook wordt geanticipeerd dat private investeringen in de niet-mineralensector op middellange termijn niet hard zullen groeien, vanwege een gebrek aan incentives door onder andere het krap monetair beleid en de onzekerheid over toekomstige perspectieven.

De geselecteerde variabele rentevoeten vertonen voor 2014-2019 een stijgend verloop (figuur 34). Echter dalen de rentevoeten in het eerste kwartaal van 2019 ten opzichte van het laatste kwartaal van 2018. Het

²⁵ Het verloop van het deel van USD 166,6 mln. van de internationale obligatielening vertoont hetzelfde beeld als van het deel van USD 383,3 mln.

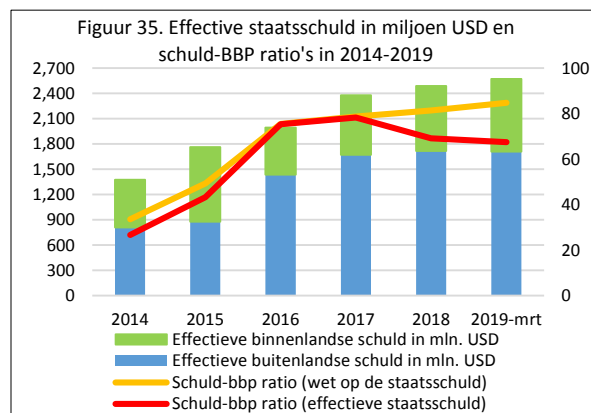
meer accommoderend monetair beleid in de VSA, waarbij de Federal Fund Rate in maart niet is aangepast, heeft geleid tot een daling van de Libor rentevoeten. Ook het accommoderend monetair beleid in de EU zorgt voor dalende (negatieve) Euribor rentevoeten in de afgelopen jaren.

Enkele schuld- en schuldenlastratio's

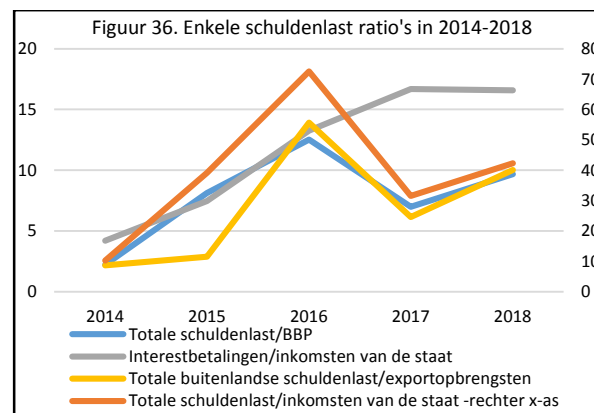
In figuur 35 worden de effectieve staatsschuld en schuld-BBP ratio's gepresenteerd. In 2016 is de wettelijke schulddefinitie aangepast, waarbij niet afgeroepen garanties en niet-opgenomen trekkingen geen deel meer uitmaken van de schuld, zoals dat internationaal gangbaar is. Wel wordt nog steeds de jaareinde wisselkoers gehanteerd van het jaar waarop de laatste BBP-cijfers van het ABS betrekking hebben, om vreemde valuta schulden om te zetten in SRD en om zo de schuld-BBP ratio te berekenen.

Bij het updaten van de wettelijke staatsschuld cijfers en schuld-BBP ratio van 2016-2017 met de wisselkoersen en BBP van de desbetreffende jaren, komen deze indicatoren met de effectieve schuld cijfers en ratio's overeen. In 2018-2019 zijn de wettelijke schuld-BBP ratio's gebaseerd op het BBP-cijfer van 2017 van het ABS en de respectieve wisselkoersen, waardoor de ratio's een stijgende trend vertonen. Aan de andere kant geven de ratio's van de effectieve schuld in 2018-2019 een dalende trend te zien. De stijging van de geprojecteerde nominale BBP-cijfers voor deze jaren is groter dan de stijging van de schuld. Per eind maart 2019 bedraagt de geschatte effectieve schuld-BBP ratio 67,5 procent en die van wettelijke schuld-BBP ratio wordt op 84,7 procent geschat.

Vanwege de stijgende internationale variabele rentevoeten en de staatsschuld in de afgelopen jaren, namen de rentebetalingen op de staatsschuld toe. In figuur 36 komt tot uiting dat de ratio interestbetalingen/totale inkomsten van de overheid in 2018 (16,6 procent), vrijwel op hetzelfde niveau is gebleven als in 2017 als gevolg van stijgend overheidsinkomsten in dat jaar.

Bron: Bureau voor de Staatsschuld met bewerkingen van SPS
Effectieve schuld-BBP ratio voor 2018 en 2019 zijn gebaseerd op de geschatte BBP waarde voor die jaren van respectievelijk SRD 27016 mln. en SRD 29017 mln.

Bron: Bureau voor de Staatsschuld met bewerkingen van SPS

De totale schuldenlastratio's zijn in 2018 gestegen, vanwege verhoogde aflossingsbetalingen. De totale schuldenlast bedroeg ca. USD 335 mln²⁶ in 2018 ten opzichte van USD 212 mln in 2017. In het afgelopen jaar heeft de overheid delen van de additionele ontvangsten van Staatsolie aangewend om sommige schulden vervroegd af te lossen. De totale schuldenlast maakte in 2018 ca. 42,3 procent uit van de totale overheidsinkomsten en 9,7 procent van het BBP.

²⁶ De totale aflossingen in 2018 bedroegen USD 203 mln, terwijl de rentelasten ca. USD 132 mln waren.

Tekst box 3: De buitenlandse overheids- en private sector schuld van Suriname

In de afgelopen vijf jaar zijn de totale buitenlandse overheids- en private schulden van ons land met 68,7 procent toegenomen, van ca. USD 2,1 miljard in 2015 tot ca. USD 3,5 miljard in 2018. Per ultimo 2018 maakte de overheidsschuld ca. 49 procent uit van de totale buitenlandse schuld.

Tabel 7. Overheids- en private sector buitenlandse schuld in 2014-2018 in mln. USD

Crediteur categorie	2014	2015	2016	2017	2018
Overheidsschuld:	810,0	876,1	1.528,1	1.682,7	1.715,7
Private schuld:	1.288,1	1.672,6	1.432,7	1.443,1	1.823,3
Waarvan Monetaire autoriteiten	131,8	279,8	342,3	363,7	344,3
Waarvan Banken	105,4	99,5	92,4	99,2	94,5
Waarvan andere sectoren	718,0	918,5	622,7	540,6	848,0
Waarvan Directe Investerings: Intercompany lending	332,8	374,8	375,3	439,7	536,6
Algeheel totaal	2.098,1	2.548,7	2.960,8	3.125,8	3.539,0

Bron: CBvS

De buitenlandse schuld van de overheid nam toe met ca. 74,4 procent in 2016. De toetreding van de overheid tot de internationale kapitaalmarkt via de uitgifte van een obligatielening van USD 550 mln was grotendeels de oorzaak van deze stijging.

In hetzelfde jaar is ook de totale private schuld gedaald met ca. USD 240 mln voornamelijk omdat Staatsolie haar buitenlandse schuld herfinancierde.

Uit de obligatielening van de overheid ontving Staatsolie ca. USD 300 mln in de vorm van een on-lend schuld en ontvangsten voor overheidsbetalingen, waarmee zij de helft van haar uitstaande lening van USD 600 mln aan een consortium van buitenlandse banken afloste.

In 2018 steeg de private schuld met 26,3 procent, weer vanwege het herfinancieren van de schuld van Staatsolie door een lening van USD 625 mln aan te gaan bij een consortium van buitenlandse en binnenlandse banken. Met de ontvangen gelden is de on-lend schuld aan de overheid afgelost.

Andere niet-financiële bedrijven met buitenlandse schulden in 2018, zijn C. Kersten & Co N.V., Suripe N.V en Rosebel Goldmines N.V.

De buitenlandse schulden van de banken betreffen tegoeden van niet-ingezetenen, terwijl de schuld van de monetaire autoriteiten tegoeden betreft van internationale organisaties bij de CBvS, de schuld aan het IMF (betalingsbalanssteun van 2016) aan de CBvS van USD 81 mln en toegewezen SDR van het IMF aan de CBvS. De “intercompany lending” van buitenlandse maatschappijen is in de afgelopen twee jaar toegenomen, vanwege de investeringen van de goudmultinationals.

De druk die de totale buitenlandse schuld op ontvangsten van de totale economie voor geproduceerde goederen en diensten (BBP) en exportopbrengsten uitoefende per ultimo 2018 wordt aangegeven via de schuld-BBP ratio van ca. 101,9 procent en de schuld-export ratio van ca. 153,8 procent. Het grootste deel van de schulden betreft lange termijn schulden (schulden met een aflossingsperiode van langer dan een jaar). Opgemerkt moet worden dat bij een matige groei van de economie, exporten en inkomsten van de diverse crediteuren (overheid en private sector) en bij stijgende wisselkoersen en rentevoeten, de schuldenlast een (zware) druk zal leggen op de financiële middelen van deze crediteuren en zelfs van het land als geheel. Deze druk zal ook gevoeld worden als de overheid niet in staat is haar schuld af te lossen of moet bij springen om aan de schuldaflossing van private bedrijven te voldoen.

Conclusies

Volgens het IMF zal de wereldeconomie pas in het tweede halfjaar van 2019 sterker groeien, vanwege het accommoderend monetair beleid in de grote ontwikkelde landen. De Bretton Woods instituten - IMF en de Wereldbank - zien vooralsnog geen recessie uitbreken in de VSA, ondanks het feit dat de Amerikaanse yield curve reeds enige maanden een invers verloop vertoont. Een vertraging van de groei van de wereldeconomie op kort en middellange termijn wordt door de meeste instituten verwacht en deze vertraging kan worden aangescherpt als er geen oplossing komt in de handelsspanningen tussen de twee grootste economieën van de wereld.

In de eerste maanden van het jaar waren de internationale kapitaalmarkten enigszins tot rust gekomen, maar vanwege de steeds wisselende ontwikkelingen binnen de handelsspanningen tussen de VSA en China en de ontwikkelingen met betrekking tot de Brexit deal tussen Groot-Brittannië en de Europese Unie, zijn de kapitaalmarkten nog steeds vrij volatiel. De Amerikaanse dollar vertoont ondanks een pauze in de stijging van de Federal Fund Rate, een stijgend verloop ten opzichte van de andere munteenheden, omdat de Amerikaanse economie nog steeds beter presteert dan de Chinese economie en die van de Europese Unie. De wereldmarktprijzen van olie en goud zijn in 2019 ook erg volatiel.

De schatting van het groeicijfer van de Surinaamse economie voor 2018 is naar boven aangepast tot ca. 2,4 procent, terwijl de groei voor 2019-2024 geprojecteerd is op ca. 1,9 procent. De exportopbrengsten en overheidsinkomsten uit de goudsector zullen dit jaar en in de komende jaren niet erg hard toenemen, ondanks de start van de productie van de Saramacca mijn van RGM dit jaar, omdat goudproductie per saldo in 2019-2021 zal dalen, vanwege een afname van de productie van Newmont Goldcorp Suriname. Als de wisselkoers stabiel blijft, de financieringstekorten van de overheid drastisch terug worden gebracht en de bancaire sector steeds meer herstelt, zal de macro-economische stabiliteit verder gestalte krijgen en zullen de niet-mineralen productiesectoren op middellange termijn sterker groeien dan de mineralensector.

De overheid zal echter een veel grotere inspanning moeten plegen om haar significante financieringstekorten, die steeds meer een structureel karakter beginnen te vertonen, omlaag te brengen door de nodige fiscale maatregelen te nemen en er voor te zorgen dat haar uitgaven in 2019 en in 2020 – het verkiezingsjaar – niet uit de hand lopen. De genoemde korte termijn- en structurele maatregelen uit de vorige verslagen zijn nog steeds valide, onder andere een hervormd belastingstelsel met het invoeren van de BTW en het terugbrengen van lopende uitgaven (personele lasten en subsidies), het opbouwen van fiscale buffers en het juist stimuleren van overheidskapitaaluitgaven. Ook moeten meer incentieven aangeboden worden om private investeringen te stimuleren. De bancaire sector moet nauw gemonitord worden, met meer stringenter maatregelen en controlemechanismen, waarbij de autonome rol die de CBvS in het monetair beleid moet vervullen, steeds gewaarborgd is.

Andere noodzakelijke structurele maatregelen hebben betrekking op de diversificatie van de productiestructuur van de economie, institutionele versterking van zowel overheids- als private organen en een samenwerking tussen de overheid, Staatsolie en de private sector voor het realiseren van een zo groot mogelijk spin-off effect van de toekomstige off- en nearshore olie- en gasindustrie op de totale economie.

Zowel de korte termijn- als de structurele maatregelen vereisen heel veel inspanning, toewijding en geduld van zowel de overheid als de gehele samenleving. Medewerking van alle belangengroepen in het land bij het verder uitvoeren en verbeteren van beleidsonderzoek, beleidsontwikkeling en planvoorbereiding, wat tot uiting moet komen in effectieve en strategische ministeriële en nationale Jaarplannen en Staatsbegrotingen, is onmisbaar. Ook zal bij de beleidsontwikkeling steeds nagegaan moeten worden hoe public-private partnerships, een centrale rol kunnen vervullen. Transparantie van het beleid en het inbouwen van “checks and balances” zijn noodzakelijk om de oneigenlijke bestedingen van overheidsmiddelen en andere vormen van corruptie zoveel mogelijk tegen te gaan.